

УДК 821.161.2.09“1941/1943”(082)

О. О. Салата

ТВОРЧИСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ НА СТОРІНКАХ ОКУПОВАНОЇ ПЕРІОДИКИ 1941–1942 РОКІВ

У статті розкривається діяльність творчої інтелігенції, що залишилася на окупованих територіях і в умовах нацистського режиму продовжувала творити і працювати. Через свої твори поети і письменники намагалися показати власне бачення ситуації, що склалася на захоплених територіях, висвітлити повсякденне життя пересічних українців; підтримати патріотичний дух у місцевого населення та його прагнення на свободи, показати вплив нацистської пропаганди на поведінку та свідомість місцевого населення, зокрема інтелігенції.

Ключові слова: творча інтелігенція, поети, письменники, повсякденне життя, нацистський окупаційний режим, періодичні видання.

Роки Другої світової війни змушують нас усвідомити важливу соціальну роль творчої інтелігенції у житті суспільства, що допомогла населенню пережити нацистську окупацію, не втратити віру у перемогу. Маємо безліч праць, де досліджується діяльність інтелігенції, що діяла в тилу Радянського Союзу та на фронті. Наразі об'єктивного висвітлення потребує одне з важливих питань історії війни – життя і творчість майстрів прозового та поетичного слова, в умовах нацистського окупаційного режиму.

Протягом останніх 30-ти років вітчизняні історики досліджували діяльність української культурно-мистецької еліти лише в контексті загальних праць про Другу світову та німецько-радянську війни. Розкривалися окремі аспекти життя та діяльності переважно тих діячів, хто під час війни реалізував свій творчий потенціал у далекому тилу, піднімаючи робітничий потенціал та на фронті, закликаючи бійців Червоної армії до переможних дій. Це переважно праці, де висвітлюється соціально-економічне життя української інтелігенції, діяльність окремих професійних груп: майстрів театру, науковців, лікарів та ін. Лише протягом останніх років вітчизняні історики почали активніше досліджувати життя української інтелігенції, яка змушена була жити і працювати в умовах нацистської окупації 1941-1944 р. У кінці 90-х років вітчизняні історики активно починають досліджувати діяльність творчої інтелігенції, що змушена була творити в умовах нацистського режиму на окупованих німецькою армією території України. Серед них праці істориків, що вивчали різні аспекти діяльності наукової та творчої інтелігенції Рейхскомісаріату «Україна» та зони військової окупації, зокрема М.В.Коваль [1], В.М. Гайдабура [4], В.О. Шайкан [24], К.Курилишин [23], В.А.Нестеренко

Досліджуючи особливості окупаційного режиму, згадані історики намагалися довести, що, незважаючи на тимчасову окупацію німецькою армією території України, інтелігенція продовжувала свою мистецьку та наукову діяльність, іноді співпрацюючи з «ною» владою, найчастіше щоб зберегти національну культуру та традиції.

Одним із перших, хто почав розглядати діяльність української інтелігенції в умовах нацистської окупації був відомий український історик М.В. Коваль. Досліджуючи суспільно-політичне життя українського народу, він показав діяльність «Просвіти» в умовах «нового порядку» 1941-1944 рр., зокрема спроби цієї організації вижити у складних умовах і зберегти національні традиції та віру українського народу у майбутню перемогу. Оцінюючи їх роботу, дослідник зауважив, що діяльність цих організацій була спрямована на збереження культурних традицій та пам'яті українського народу.

Діяльність театральної інтелігенції розкрив В.М. Гайдабура. У своїх працях він показує роботу українських акторів, їх бажання донести до українського народу через власну творчість слово Тараса Шевченка, Квітки-Основ'яненка, Івана Франка, Лесі Українки та інших відомих українських митців [4]. Автор розкриває усі труднощі театральної діяльності під пильним спостереженням окупаційної влади, але й показує необхідність їхньої праці, адже театри у цей час стають осередками спілкування однодумців.

Шайкан В.О., досліджуючи питання колаборації української інтелігенції, осмислюючи складні суспільні процеси, намагалась визначити причину співпраці частини української інтелігенції з окупаційною владою. У своїй праці вона показує діяльність освітян, медиків, науковців, але поза її увагою залишалася творча інтелігенція, зокрема письменники та поети, які своїм словом збурювали народ і намагалися не втрачати віру у майбутню вільну Україну [24].

Вивчаючи україномовні газети та часописи на окупованій нацистською Німеччиною території історик К. Курилишин розкрив важливі аспекти життя українського народу під час німецької окупації, зокрема становище селян та городян, їх правовий статус та труднощі життя під окупацією. Досліджуючи часописи та газети окупаційного періоду 1941-1943 рр., він недостатньо уваги приділив висвітленню творчості письменників та поетів [16].

Наразі, щоб картина діяльності української інтелігенції була повною, глибокого дослідження потребує діяльність творчої інтелігенції, зокрема письменників та поетів, які у своїх працях відображали переживання українців, їх прагнення й сподівання.

Творчість українських поетів і письменників у роки нацистської окупації є дуже важливим аспектом, який допоможе історикам розкрити умови життя і діяльності творчої інтелігенції у період радянсько-німецької війни. Залишити поза увагою це питання, означає проігнорувати творчість українських митців, які з тих чи інших причин залишилися на окупованих нацистською армією територіях.

Сьогодні ми багато знаємо про творчість Павла Тичини, Миколи Бажана, Володимира Сосюри, Максима Рильського, Андрія Малишка, патріотичними творами Степана Олійника, Івана Неходи, Миколи Нагнибіди, Юрія Яновського, Івана Ле та ін. Добре висвітлена творчість членів Спілки письменників України, які перебували в діючій Червоній армії, як-от: Сави Голованівського, Івана Гончаренка, Любомира Дмитерка, Олекси Десняка, Якова Качури, Костя Герасименка та багатьох інших [8]. Утім повної картини культурного й мистецького життя в Україні під час війни витворити не вдасться, якщо не вивчити також і творчість митців, які писали свої твори в окупованих нацистами українських містах, містечках і селах. Цей аспект має велике значення ще й тому, що з поетичних і прозових творів окупаційного періоду ми дізнаємося про прагнення українського народу, який навіть за таких важких умов зберіг власні традиції, не перестав мріяти про незалежну державу. Тож відродження історичної пам'яті, повернення із забуття імен тих, хто незаслужено був викреслений з історії українського народу, є нагальним завданням сучасної історіографії.

Умови та стратегія виживання інтелігенції в період нацистської окупації в роки Другої світової війни були надзвичайно складними. Виокремлено низку категорій, на які фактично розподілилися представники цієї суспільної когорти, формуючи свої життєві стратегії та моделі поведінки.

До першої категорії належали митці, освітяни та науковці, які прагнули бачити український народ вільним і щасливим. Вони ладні були заради цього співпрацювати з будь-якою владою, аби вона сприяла цим прагненням. Радянський тоталітарний режим проявив себе повною мірою і наслідки його були жахливими для українців. Думка про те, що новий режим буде іншим давали якісь надії.

До іншої категорії належала інтелігенція, яка за різних обставин залишилася на окупованих нацистською армією територіях і, щоб вижити самим та зберегти життя своїм родинам змушена була йти на співпрацю з новою владою.

Також на окупованих гітлерівцями територіях діяла українська інтелігенція, яка представляла інтереси Комуністичної партії. Вона, як правило, діяла у підпіллі або спільно з партизанськими угрупованнями. Загалом, це були освітяни, науковці, музиканти, письменники та поети.

У даній статті ми зосередимо увагу на діяльності письменників та поетів, що друкували свої твори на сторінках окупаційних газет і тим самим намагалися підтримувати патріотичний дух у місцевого населення та його прагнення на свободи.

Саме звернувшись до окупаційних газет і часописів, як до одного з джерел подій Другої світової ми можемо збагнути у яких умовах зростало поетичне слово першої половини 1940-х років, які думки до читача прагнули донести поети й письменники у своїх творах. Окремі твори, що друкувалися на їх сторінках, були написані під впливом пропаганди, яка здійснювалася окупаційною владою. Але більшість із них випромінювала любов до Батьківщини, свого народу, це був відчайдушний крик душі, що виривався назовні, незважаючи на неймовірно складні умови.

Протягом 1941–1944 рр. Українські землі стали ареною воєнного протистояння двох держав – нацистської Німеччини та СРСР. І дослідникові важливо зрозуміти, що відчували, про що думали, як змогли вистояти в умовах фашистського поневолення пересічні українці, зокрема представники української інтелігенції.

Нацистська влада на чолі з Альфредом Розенбергом, рейхсміністром для окупованих Східних територій, перші місяці окупації була дещо лояльна до місцевого населення. Новий уряд прагнув використати незадоволення українців політикою радянського уряду в довоєнний період. Щоб посилити ці настрої й отримати підтримку місцевого населення, керівництвом рейхскомісаріату «Україна» було прийнято рішення употужнити інформаційний вплив на населення окупованих територій через засоби масової інформації, зокрема періодичні видання, яких на території рейхскомісаріату «Україна» та зони військової адміністрації видавалося понад 400. Крім повідомлень з «Головної квартири фюрера», які повинні були формувати у населення необхідну картину подій, що відбувалися у тилу і на фронті, окупаційна влада дозволяла розміщувати на шпальтах газет і часописів повідомлення про життя населення міст і сіл в окупації, заходи, які здійснювалися місцевою владою. Важливим аспектом було те, що друга й третя сторінки більшості газет були присвячені творчості місцевих українських поетів і письменників, твори яких у ті часи були надзвичайно важливими для українців.

Не були в цьому аспекті виключенням Вінниччина, Рівненщина, Волинь, Донеччина, Запоріжжя та інші міста та області, окуповані нацистською Німеччиною в числі інших українських територій. Помітну роль у житті населення регіону відігравали газети «Вінницькі вісті», «Козятинські вісті», «Літературна газета», «Волинь», «Крем'янський вісник», «Костопільські вісті», «Хлібороб», «Голос Донбасу», «Маріупольська газета», «Краматорська газета», «Костянтинівські вісті» та ін. Ці періодичні видання, фактично, ставали рупором пропаганди нацистської влади на окупованих територіях були основним засобом розповсюдження необхідної окупантам інформації, вони перетворювалися на єдине джерело інформації, яке читало місцеве населення.

Оскільки друкування періодичних видань було одним із засобів упровадження політики Третього рейху на захоплених територіях, Міністерство народної освіти і пропаганди Німеччини спільно з Міністерством східних окупованих територій створювало всі умови для підготовки й видання таких засобів масової інформації. Кадровий склад для редакцій газет добирався з числа української інтелігенції, переважна частина якої залишилася на окупованій території з вірою у можливість створити й розбудувати нову власну державу. Серед редакційних колегій таких видань, часто знаходилися автори прозових та поетичних творів, які мали можливість свої творчі здобутки оприлюднювати на сторінках окупаційних видань.

На території більшості областей рейхскомісаріату «Україна» та зони військової адміністрації, періодичні видання перебували під пильним контролем завоєвників. Але, незважаючи на жорстку цензуру окупаційної влади, на їх шпальтах з'являлися літературні доробки українських поетів та письменників рідною мовою.

Поети й письменники, щоб хоч якось морально підтримати місцеве населення, постійно пропонували редакціям газет і журналів свої твори. Досить часто редактори газет і часописів самостійно формували літературні рубрики, присвячені ювілейним датам тих чи інших митців. Так, наприклад, у всіх без винятку періодичних виданнях на початку березня третя сторінка, а то й усі чотири, були присвячені творчості Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Бориса Грінченка й інших відомих українських літературних і культурних діячів.

Аналіз преси декількох регіонів, зокрема Вінницької, Рівненської, Донецької та Запорізької областей періоду німецької окупації дає можливість розглянути особливості літературного процесу тих часів, зокрема поезики 1941–1943 рр.

На сторінках тогочасних газет і часописів представлені поетичні твори маловідомих, а то й зовсім не знаних донині, поетів Вінниччини й інших регіонів України, серед яких Михайло Ситник, Петро Карпенко-Криниця, Валеріян Тарноградський, Юрій Буряківець, Ярема Байрак (Харитон Бородай), Борис Олександрів (Грибінський), Марійка Підгірянка (Марія Ленерт-Домбровська), Ярина Вітюк, Євген Яворівський, Федір Дудко, Василь Колодій, Богдан-Ігор Антонич, В. Шахворост, П. Безвербний, Юрій Буряківець, А. Бондаревського, О. Олесь, О. Озівський, В. Еммен та багато інших [10].

У даній статті представлені твори різних ідейних напрямків, що друкувалися на шпальтах окупаційних газет і збуджували в українського населення надію на майбутнє щасливе життя. Найбільшої уваги, на думку автора, заслуговують поезії, в яких розкрито теми війни, України, кохання, природи. Особливістю поезики окупаційного періоду є домінування теми, яка об'єднує авторів різних політичних і життєвих поглядів, – показ України, часто вільної, могутньої, щасливої. Звернення до теми кохання зумовлене прагненням людини вижити в найстрашніший період лихоліть і зневіри. Характерною рисою поезики цього періоду є також висвітлення авторами різних філософських тем: добра й зла, буття й смерті, духовності, моральності, пошуку себе у світі, вибору життєвого шляху тощо. Переважна більшість поетів виступає за звільнення Батьківщини від будь-яких поневолювачів і закликає український народ не втрачати віри у майбутнє власної держави.

Так, вірші Михайла Ситника («В полі», «Напис на дубі») присвячені дитячим спогадам про рідний край, де ліричний герой колись мандрував полем, лісом, річкою, – усе це таке миле серцю [1].

Подорожуючи в минуле, він принагідно розповідає про те, що трапилось з Україною, як важко тепер не впасти у відчай, але потрібно вистояти, українці ж ніколи не здавалися, у них є майбутнє.

Петро Карпенко-Криниця через свої твори («Людина», «Прихід весни», «На світанку» та ін.) звертається до читача, намагаючись описати зміни (й у природі, й у навколишньому), що сталися з приходом загарбницьких військ. Поет змальовує буденне життя окупованого міста, зазначає, що вже ніби й не чути «грізних бомб», але життя важке, завмерло в очікуванні чогось страшного, невідомого [17].

Поезія Бориса Олександрів (Грибінського) також представлена у періодиці окупованої Вінниччини. Дуже яскраво про нього висловився художник Мирон Левицький: «Поезія Б. Олександрів не належить до спонтанно-емоційних виявів. Його творчість – це глибоко пережита й передумана лірика, сповнена спокійної мудрості й зодягнута у філігранну форму поетичних картин, з дотриманням усіх норм поезики й літературної мови. Основним мотивом його поезій є туга за сонцем, тобто за батьківщиною. Поет знає, що він ніколи не повернеться в Україну, і саме тому він думкою на тій межі, якої не дійти!» У творах поета відображено настрої населення окупованих територій, реакцію на події, що відбуваються у даній місцевості [18].

Окупаційна влада дуже уважно стежила за публікацією творів українських митців у періодичних виданнях, вона балансувала на межі: дозволити, щоб продемонструвати свою лояльність до місцевого населення чи заборонити, щоб не поширювалися ідеї та думки, що налаштовували населення проти встановленого режиму. Саме тому, усі твори, що подавалися до редакцій газет та часописів дуже прискіпливо переглядалися редакторами та цензорами.

Незважаючи на досить прискіпливу цензуру, у періодичних виданнях Вінниччини твори талановитих українських поетів знаходили своє місце на шпальтах місцевих газет.

Поетичні твори Валер'яна Тарноградського окупаційного періоду вирізняються прямолінійною публіцистичністю. Коли окупаційна влада вирішує розрити могили людей, репресованих у 1930-ті роки, Тарноградський відгукується на цю подію віршем «Згадай синів своїх могили», якому пізніше судилося обійти закордонну україномовну пресу. З опублікованих у «Вінницьких вістях» творів автор укладає збірку «Поезія», що 1943 р. виходить друком у Вінниці.

Як і більшість поетів, що працювали в умовах окупації Тарноградський звертається до теми творчості Тараса Шевченка. Саме у цей буремний період стає актуальною тема боротьби українського народу проти поневолювачів. Одним із таких віршів стала поезія «Шевченко в заслання» [2].

Богдан-Ігор Антонич – яскрава, оригінальна мистецька постать в українській літературі, поет-новатор, чия творча доля переконливо засвідчує: великий талант, за словами Дмитра Павличка, «обов'язково пробивається крізь тернові хащі ідейних манівців і хитань на шлях передових думок свого часу, шлях, поєднуючий серце художника і серце його народу». Поезії Антонича, написані ще в довоєнний період, надихали українську інтелігенцію, і тому не дивно, що в окупаційній періодиці, зокрема в газеті «Вінницькі вісті», ми можемо побачити його твори, добре відомі працівникам редакції [3].

Відомий український літературознавець Микола Жулинський, вивчаючи творчість Богдана-Ігора Антонича, так писав про нього: «Антонич сповідував ідею неподільної, гармонійної єдності людини і природи, людини і космосу, прагнув пізнати й відтворити рух незнищенної матерії у безконечній змінності її

форм і виявів, жадібно всотував усі барви, тони й звуки довоколишнього світу. Але не тільки взаємини людини і природи приваблювали цього творця фольклорних метаморфоз та поетичних міфів. Антонич чутливо реагував на соціальну дійсність, на фантастичні, з елементами сюрреалізму образи-символи капіталістичного міста-спрута. Особливо вражаючі урбаністичні картини з майстерним відтворенням морально-психологічної атмосфери міської ночі і затхлих закапелків дрібних душ постають у збірці «Ротації»».

Тяжкі часи та проблеми української інтелігенції в окупації у своїх статтях висвітлює відомий публіцист, літературний критик Рівненщини Улас Самчук. Аналізуючи твори місцевих письменників і поетів він відзначає, що в 30-40-х роках політика монополізувала поезію. Але, незважаючи на це, більш сприятливого і «насиченого» часу для поезії давно не було. На його думку складність ситуації, в якій опинився український народ напередодні та на початку війни сприяла розвитку творчої думки. У той же час Улас Самчук застерігає: «Треба тільки не злегковажити свого післанництва поета і не віддати місць і жар поетового серця на базар, де продають старі пантофлі та поржавілі цвяхи. Навіть, коли це тобі, Поете, видається неможливим. Навіть тоді» [11, с. 11].

Харитон Бородай, Юрій Буряківець, Ярина Вітюк, Євген Яворівський, Федір Дудко у важкі часи нацистської окупації підтримували віру народу в те, що національний дух українців допоможе їм вистояти в лиху годину, зберегти прагнення до свободи й власні традиції. Своїм поетичним творам митці надавали патріотичного звучання і тим самим підтримували віру українців у майбутнє вільного народу.

Значна частина поетичних і прозових творів українських митців слова Рівненщини присвячена борцям за свободу України. Серед них Ф. Філонін, Г. Солоненко, О. Болотнянка та інші. Інші – розкривають всю привабливість праці селянина, можливість споглядати зміни в природі, торкатися зелених шовкових колосків, розуміти мову степу [12, с. 43; 13 с. 9].

Навіть у переповнених політичним змістом газетах і часописах Донецької області часом можна зустріти літературні сторінки чи твори присвячені окремим поетам і письменникам. Так, на сторінках Маріупольської газети можна було побачити твори О. Олівського [19, с. 4], Б. Грінченка [20, с. 3], Уласа Самчука [21, с. 4], В. Емена [22, с. 4]. На сторінках газети «Костянтинівські вісті» поезію та прозові твори М. Пронченка [14, с. 2], В. Голубого [15, с. 3]. «Донецька газета» містила на своїх шпальтах Г. Григоріва [5, с. 4]. М. Матевіва [6, с. 4], С. Чмельова [7, с. 4] та ін. Поети і письменники намагалися осмислити події минулих літ – період тоталітарного правління більшовиків, можливість, які можуть відкритися для українського народу, але для цього потрібна важка праця та віра у власні сили.

Поезія часів окупації віддзеркалювала душевні переживання мешканців українських міст і сіл, які перебували на окупованих територіях, їхні прагнення й сподівання. Тому цей вияв повсякденного життя населення поневолених нацистською армією територій є надзвичайно важливим для дослідження низки проблем Другої світової війни. Віршовані твори, написані в часи гітлерівської навали, можна розглядати як промовисті історичні джерела. Їх осягнення дасть можливість дослідникам зрозуміти багато подій, котрі відбувалися на окупованій території. Талановиті поети, творчість яких представлена в цій статті, на нашу думку, мають належати до когорти відомих митців української поезики, а їхні імена сучасники не повинні забувати.

Джерела та література

1. Вінницькі вісті. 5 квітня 1942.
2. Вінницькі вісті. 12 березня 1942.
3. Вінницькі вісті. 11 січня 1942.
4. Гайдабура В.М. На терезах долі / В.М. Гайдабура // Український театр. – К. – 1996. – № 1. – С.6–11.
5. Донецька газета. 27 червня 1943. – С. 4
6. Донецька газета. 12 серпня 1943. – С. 4
7. Донецька газета. 12 серпня 1943. – С. 4
8. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX-XX ст. Соціально-політичний портрет. – К., 1993: Нариси історії української інтелігенції: У 3 т. – К., 1994; Коваль М.В. Українська культура та її діячі в політиці німецьких колонізаторів // Український історичний журнал. – 1993. – № 9. – С. 13-28; Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. – К.: "Основи", 1997. – 423 с.
9. Коваль М.В. «Просвіта» в умовах «нового порядку» (1941-1944 рр.) // Український історичний журнал / М.В. Коваль. - 1992. - № 5. - С. 15-28
10. Козятинські вісті. 15 грудня 1942; Вінницькі вісті. 7 січня 1943; Вінницькі вісті. 4 жовтня 1942; Вінницькі вісті. 25 квітня 1943; Вінницькі вісті. 10 жовтня, 1943.
11. Костопільські вісті. 24.01.1943. – с. 11.
12. Костопільські вісті. 27 червня 1943. – С. 43.
13. Костопільські вісті. 5 липня 1942. – С. 9.
14. Костянтинівські вісті. 31 січня 1942. – С. 2
15. Костянтинівські вісті. 13 березня 1942. – С. 3
16. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944) / К. Курилишин. – Л., 2010. – С. 132–136.
17. Літературна газета, грудень 1943 р.
18. Літературна газета, грудень 1943 р.
19. Маріупольська газета. 27 червня 1942. – С. 4
20. Маріупольська газета. 11 липня 1942. – С. 3
21. Маріупольська газета. 16 серпня 1942. – С. 4
22. Маріупольська газета. 23 серпня 1942. – С. 4
23. Нестеренко В.А. Сценічне мистецтво у військовій зоні України в 1941-1943 рр. // В.А. Нестеренко. Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей. Випуск 9, Частина 3. - К., 2005. - С. 55

24. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату "Україна" і військової зони в роки Другої світової війни. Монографія. – Кривий Ріг: Мінерал, 2005. – 466 с.

Салата О. А. Творчество украинской интеллигенции на страницах оккупационной периодики 1941-1943 годов

В статье раскрывается деятельность творческой интеллигенции, оставшейся на оккупированных территориях и в условиях нацистского режима продолжала творить и работать. Через свои произведения поэты и писатели пытались показать свое видение ситуации, сложившейся на захваченных территориях, осветить повседневную жизнь рядовых Украинский; поддержать патриотический дух местного населения и его стремление к свободе, показать влияние нацистской пропаганды на поведение и сознание местного населения, в частности интеллигенции.

Ключевые слова: творческая интеллигенция, поэты, писатели, повседневную жизнь, нацистский оккупационный режим, периодические издания.

Salata O. O. Creativity Ukrainian intelligentsia in the pages of periodicals occupation 1941-1943 years

The article deals with the activities of intellectuals that remained in the occupied territories and under the Nazi regime continued to work and work. Through their work poets and writers have tried to show their own vision of the situation in the occupied territories to highlight the daily lives of ordinary Ukrainian; support the patriotic spirit of the local population and their desire for freedom, show the influence of Nazi propaganda in behavior and consciousness of the local population, including intellectuals.

Keywords: intellectuals, poets, writers and everyday life, the Nazi occupation regime, periodicals.

УДК 929:323.39(477.64-2)“1965/1985”

В. М. Буренков

МИХАЙЛО ВСЕВОЛОЖСЬКИЙ: РЕКОНСТРУКЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ БІОГРАФІЇ ПРЕДСТАВНИКА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПАРТІЙНОЇ ЕЛІТИ УРСР

Стаття присвячена реконструкції політичної біографії представника регіональної партійно-державної еліти УРСР та СРСР – Всеволожського Михайла Миколайовича. Зроблено спробу визначити місце, роль та внесок М.М. Всеволожського у соціально-економічний та політичний розвиток Запорізької області на посаді першого секретаря Запорізького обкому КПУ з 1965 р. по 1985 р. Висвітлені окремі проблеми функціонування регіональної партійної еліти Запорізького регіону.

Ключові слова: еліта, регіональна еліта, номенклатура, Всеволожський, Запорізька обл.

Однією з провідних тенденцій сучасної історичної науки є людиноцентричний підхід, намагання вивчати “живих” людей, а не абстрактні інститути чи процеси. Він поступово набуває поширення у дослідженнях різних періодів вітчизняної історії. Однак радянська епоха залишається однією з найменш розкритих у цьому плані. Особливий інтерес для історичної науки представляє вивчення політичного прошарку регіональної партійно-радянської номенклатури, яка мала великий вплив “на місцях”. Роль цього прошарку суспільства в хрущовсько-брежнєвський період радянської історії помітно зростає. Це коло реальних носіїв влади “на місцях” безпосередньо відповідало за втілення політичних рішень КПРС, і саме від них багато в чому залежала соціально-економічна ситуація в СРСР.

Соціально-економічна характеристика закономірностей і тенденцій формування та розвитку регіональних політичних еліт радянського періоду може сприяти розумінню сутнісних особливостей сучасних регіональних політичних еліт.

Тому проблеми становлення, функціонування та еволюції партійно-державної номенклатури, реконструкція її соціально-професійних характеристик, вивчення ролі конкретних особистостей, в даному випадку М.М. Всеволожського, 1-го секретаря Запорізького обкому КПУ в 1966-1985 рр., є актуальним для наукового дослідження, а дана стаття як результат наукового дослідження є спробою заповнити прогалини і зробити висновки щодо діяльності Михайла Всеволожського одного з представників регіональної партійної еліти УРСР, його внеску у розвиток Запорізької області.

Вивчення історичного досвіду і проблем формування та функціонування політичної еліти Запорізького регіону отримало відображення в історіографії побіжно, і розглядалось у роботах Турченка Ф.Г. [1], Штейнле О.Ф. [2], Шиханова Р.Б. [3].

Протягом життя самого Всеволожського і по сьогоднішній день не написано жодної цілісної наукової праці про його життя і діяльність. Є дві, безпосередньо дотичні до нашої теми, роботи в яких подається перелік коротких біографічних відомостей про нього і робляться перші спроби дати оцінку його діяльності. Перша робота – це дослідження Шиханова Р.Б. “Керівники Запорізької області (1939-2000 рр.)” [3]. У ньому наводяться дані з особової справи колишнього першого секретаря обкому КПУ 1966-1985 рр. Друга робота – дослідження британських вчених Евана Моудслі та Стівена Вайта. У дослідженні описується склад вищих органів влади КПРС, обставини політичної боротьби у вищому ешелоні номенклатури напередодні і після